

ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler

Ainur Nogayeva*

Özet

Bu çalışmada, Soğuk Savaşta büyük güçlerin mücadele sahası hâline gelen Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin'in kullandıkları araçlar ve süreçler ele alınmaktadır. Bu bağlamda bölge; nüfus, dil gibi araçların yanı sıra büyük güçlerin ulusal çıkar çerçevesinde devlet kurumları ile STK'ların, gönüllülerin de yoğun faaliyet gösterdiği alan olmuştur. Çalışmada, bölgede Rusya'nın bir düşman olarak algılanmadığı, emperyalist politikalar ile tarihi geçmişinin bilinmesine rağmen, başta dil ve nüfus olmak üzere kültür, eğitim gibi unsurların hâlâ Rusya'nın lehine işlemekte olduğu belirtilmektedir. Çin'in geleneksel düşman algılanmasından kurtulamadığı, bunun için çeşitli mekanizma ve araçlar kullandığına işaret edilen incelemede, ABD'nin ise ilk iki güce nazaran bölgenin "yabancı" olduğundan, genel kabul görmüş araçlarla "dost, yardımsever" imajını yerleştirme peşinde olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

ABD, Rusya, Çin, kültür, nüfus, dil, Orta Asya

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle bir yeni paylaşım alanı olarak Orta Asya bölgesi, askerî güvenlik, enerji güvenliği ve ekonominin yanı sıra geliştirilen çeşitli politikalar açısından büyük güçlerin nüfuz mücadelesi verdiği arena hâline gelmiştir. Bölgede

* Dr., Avrasya Ulusal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi - Astana /Kazakistan
ainur_nogayeva@yahoo.com

Rusya ve Çin aynı araçlardan -nüfus ve dil- yararlanırken, ABD demokrasi kavramını bir slogan olarak kullanarak yeni araçlar geliştirmektedir.

1. Rusya'nın Bölgedeki Nüfus ve Dil Politikası

Rusya'nın Orta Asya bölgesinde gücünü pekiştirme ve arttırma çabaları, siyasi, askerî ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamaktadır. Rusya bunun için kitle iletişim araçları, büyük ve etkili bir ekonomi, tanıdık dil ve din, tarihsel miras öğeleri, aile bağları ve elektronik ürünler gibi (Tsygankov 2006: 1080) realist teorisyenlerin büyük bütçelerin nüfus araçları arasında saydıkları demografik ve kültürel unsurları kullanmaktadır. Biz ele aldığımız araçları nüfus ve dil ile sınırlayarak Rusya'nın bölgedeki sosyo-kültürel etkisi üzerinde duracağız.

Nüfus ve dil, Rusya politikasının önemli sacayaklarından birisini oluşturmaktadır. Rusya Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan "Roszarubejcenter" in (Rusya Uluslararası Bilim ve Kültürel İşbirliğinin Merkezi) amaçları arasında Rusya'nın iç ve dış politikasına bilgi desteği ve uluslararası toplumda Rusya'ya karşı olumlu bir algılama oluşturulmasını sağlamanın yanı sıra Rus dilinin durumunun sağlamlaştırılması da bulunuyor. Bunun için Rusya dışındaki soydaşların "tarihi vatan" ile çok yönlü bağlarının geliştirilmesi ve işbirliğinin güçlendirilmesi amaçlanıyor. Bu kurumun gerçekleştirdiği çalışmaları genişletmek ve özellikle eski Sovyet topraklarında etkinliği arttırmak amacıyla "Roszarubejcenter" Medvedev yönetimi tarafından 6 Eylül 2008 tarihinde yeni oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin ve ülke dışında yaşayan soydaşlarından ve insani işbirliğinden sorumlu "Rossotrudniçestvo" Rusya Federal Ajansına dahil edilmiştir. Ancak son yıllarda Rusya'nın Ruslaştırma ve "Sovyetleştirme" politikaları gereği eski Sovyet coğrafyasına yerleştirilen Rusların ülkeye geri dönmeleri teşvik edilmektedir.

1.1. Rusya'nın Bölge Politikalarında Nüfus Sorunu: Rusya'da 15 Ocak 2007'de kabul edilen ve yabancı göçmenlere sınırlama getiren yasanın, ülkenin demografik yapısına yaptığı olumsuz etkileri görülmeye başlanmıştır. Demografik sorunun çözümü için önerilen üç yöntemden en etkilişi göçtür. Geçiş Dönemi Ekonomi Enstitüsünün¹ (GDEE) hazırladığı "Ocak 2006'da Rusya'nın Ekonomik-Sosyal Durumu" adlı raporda, önümüzdeki 20 yıl içinde Rusya'nın yaklaşık 25 milyon göçmene ihtiyacı olacağı, aksi takdirde ekonomik ve sosyal yapının çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceği belirtilmektedir. Raporda çalışabilir nüfusun yılda 300 bin azaldığı belirtilirken, 2010-2018 yıllarında bu rakamın yılda 1 milyon olacağı tahmin ediliyor. Bu açık, ancak dışarıdan gelen iş gücü ile kapatılabilir." (*Nezavisimaya Gazeta* 07.02.2007).

1.1.1. Rusya'daki Orta Asyalılar: Rusya'daki Orta Asyalılar ülkenin göçmen işçi sorunu ile ilişkilendirilmektedir. ABD uzmanı Fiona Hill (2005: 25), bunu Rusya'nın "Ortaasyalaşması" olarak tanımlamakta ve ABD'nin "Meksikalaşması" ile paralellik kurmaktadır: Göçmenler komşu ülkeye göç eder, ancak vatani ile sıkı ilişkiler içerisindedirler ve ailelerine sürekli para göndermektedirler. İşçi göçmenlere istihdam sağlayan Rusya, hem bölge ülkelerindeki işsizlik sorununa katkı sağlamış olur hem de bölge ekonomisine "sıcak para" akışına neden olur. Zira Tacikistan ve Kırgızistan'a Rusya'dan gelen para bu ülkelerinin GSYİH %10'una tekabül etmektedir. Bu oran, bölge ülkelerine hem Rusya'nın hem de ABD'nin sağladığı ekonomik yardımlarından daha fazladır. Bu durum Rusya için bölgedeki nüfuzunu korumak adına avantajlar sağlamaktadır. Zira bölge ülkelerindeki işsizlik sorununu ortadan kaldıran Rusya bu anlamda muhtemel sosyal patlamanın önüne geçmiş durumdadır. Bu yüzden ki "Rusya'ya olan göç, Avrasya güvenlik vanası hâline gelmiştir" (Hill 2004: i).

1.1.2. Orta Asya'daki Ruslar: Çarlık ve Sovyet döneminden beri Rusya'dan göç alan bölge ülkeleri, SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da büyük oranda Rus nüfusu barındırmaktadırlar.

Bölgedeki "Rus sorunu" açısından merkezi konuma sahip olan *Kazakistan*'da, Çarlık Rusyası döneminde Rus Çarına itaat etmekten vazgeçerek bir kısmı günümüz Kazakistan topraklarına yerleşen Slav asıllı Hıristiyan Kozaklar (*Cossacks*), kültürel alandaki faaliyetlerini siyasi boyuta taşımalarına ve 1993-1994 yıllarında özerklik ile çifte vatandaşlık statüsünden Rusçaya devlet dili statüsünün verilmesine kadar çeşitli taleplerin öne sürülmesine neden olmuşlardır.

Putin'in iktidara gelmesi ile "Rus sorunu" da farklı bir boyut kazanmıştır. Putin, 9-10 Ekim 2000'de ülkeye yaptığı resmi ziyaret sırasında etnik Rusların durumunu öğrenmek üzere, Kazakistan'daki Rus temsilcilerle bizzat görüşmüş ve Rus yönetiminin bu konudaki endişelerini dile getirmiştir. Rusya'nın devlet düzeyinde bölgedeki soydaşları ile ilgilenmesinin yanı sıra, günümüzde Rus nüfusunun çıkarlarını koruma görevi üstlenen çok sayıda² örgüt ve dernek vardır. Bu örgütlenmeler, Rusça ve Rusya'da eğitim teşvikinden Ortodoks dini destekleme ve Rus ordusuna katılım için destek gibi geniş bir amaç yelpazesine sahiptir. Bu faaliyetler Rus nüfusunun Kazakistan'da uyum sorununu da beraberinde getirmektedir. Nitekim Kazakçanın devlet dili, Rusçayı ise "halklararası iletişim dili" olarak belirleyen ve 1989 yılında kabul edilen dil yasasına rağmen, 2000 yılında Rus nüfusunun sadece %1'i Kazakça konuşabiliyordu (Abdurasulov 2007).

Rus nüfusunun siyasi eylemlerinin Kazakistan'da yaşayan diğer halklarla birlikte Kazakistan Halkları Asamblesi çatısı altında yürütüle de Rus nüfusu Rusya'nın desteğini hissetmektedir. Rus, Slav ve Kazak Örgütler Birliği başkanı yardımcısına göre, Rusya Dışişleri Bakanlığı çeşitli projelere destek vermekte ve yıllık faaliyetlerin maliyetlerinin % 30-40'ını üstlenmektedir. Buna karşılık Kazakistan'daki örgütler de Rusya'nın yasama organlarında da faaliyet göstermektedirler. Örneğin, 11 Eylül 1992'de kurulan ve ülke çapında 20 temsilciliği olan "Rus Cemiyeti" (*Russkaya Obshina*), Rusya'daki STK ve devlet organları ile sıkı işbirliğinde olup, örgüt üyeleri 1999'da kabul edilen "Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki Soydaşlar İle İlgili Devlet Politikasına İlişkin Kanunu"na öncelik tanımıştı. Ayrıca "Rus Cemiyeti", komşu Kırgızistan'da yaşanan "renkli devrime" karşı çıktı ve protestolarını Kazakistan devlet başkanına destek amacıyla bir milyondan fazla oy toplayarak gösterdiler.

Kırgızistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, en çok Rus nüfusu barındıran ikinci Orta Asya ülkesi olmuştur. O dönemde Kırgızlardan sonra ikinci olan Rus nüfusu, günümüzde Özbeklerden (%13,7) sonra, %12,5 oranı ile üçüncü en büyük etnik grubu oluşturmaktadır Buna rağmen, Kırgız anayasasında Rus diline Kazakistan'daki gibi resmi dil statüsü verilmiştir. Ülkede, Kazakistan'daki oluşumun benzeri olan Kırgızistan Halkı Asamblesi faaliyet göstermektedir. Burada diğer halklarla birlikte temsil edilen Rus nüfusu ayrıca Slav Vakfı çerçevesinde de örgütlenmektedir. Bunun dışında Kırgızistan'da Rusya'da yaşayan halkların kültür dernekleri dâhil toplam 28 vakıf ve dernek faaliyet göstermektedir (Spravochnik 2007).

27 milyon kişi ile bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip olan *Özbekistan*'da, Rusya'dan uzak olması nedeniyle Rusların oranı %5,5'te kalmıştır. Ülkenin Latin alfabesi kullanma kararı alması ile Rusçanın kullanım alanı daralmıştır. Rusça haklar arası konuşma dili olarak, Rus örgütlenmelerde kültürel boyutta kalmıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde 1994 kurulan ve 18 temsilciliği olan Rus Kültür Merkezi faaliyet göstermektedir.

Sovyetler döneminde sanayinin gelişimi ile %7,6 oranında Rus nüfusu barındıran *Tacikistan*'da Ruslar günümüzde, 1990'lı yıllarda yaşanan iç savaşın da etkisiyle günümüzde ülke nüfusunun %1,1'ini oluşturmaktadır. Ülkede yukarıda bahsi geçen "Rus Cemiyeti", Slav Birliği'nin yanı sıra "Rus Soydaşları" örgütü ve 12 bin üyesi olan Tacikistan Rus Soydaşları Konseyi faaliyet göstermektedir.

Rus nüfusun ve Rusçanın en az hissedildiği ülke *Türkmenistan*'dır. Türkmenistan hükümetince Ocak 2003'te tek taraflı olarak çifte vatandaşlık

hakkının iptal edilmesi girişimi ve Rusçanın alanın daraltılması gibi Rus etkisini azaltan girişimlere seyirci kalmakla eleştirilen Rus yönetiminin Türkmenistan'a baskı yapmaması ekonomi politikaları uğruna diğer alanlarda ödün verdiği yorumlarına neden olmaktadır. Nitekim Nisan 2003 yılında Putin-Niyazov görüşmesi sonucunda "Rusya'ya göç etmek isteyenlerin çoğunun bu sorunu çözdükleri" gerekçesiyle çifte vatandaşlık anlaşması feshedilmiştir (Ayushieva 2003: 74). Türkmenistan'da Rus nüfusun oranı %6,7'dır, Rusça hiçbir resmi statüye sahip değildir. Ülkede Rus nüfusun bir örgütlenmesi bulunmamaktadır.

Bölgedeki Rus nüfusu Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki nüfus araçlarından birisidir. Kendi vatandaşlarını koruma adına bölgeye müdahalede bulunma olasılığını Gürcistan'a bağlı Güney Osetya ve Abhazya topraklarına girerek açıkça gösteren Rusya'ya karşı Orta Asya liderlerinin temkinli davranışları, bu konudaki hassasiyetlerini bir ortaya koymaktadır.

1.2. Rusya'nın Dil Politikası: Nüfus politikalarının yanı sıra dili de bir araç olarak kullanan Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki Rus dilinin kullanım alanının daralmasını önlemek için çaba göstermektedir. Bunun için gerek devlet, gerekse STK düzeyinde çeşitli programlar geliştirilmektedir.

1.2.1. Bölgedeki Rus Merkezleri ve Rus Medyası: Rus dilini yayma amacıyla devlet politikası çerçevesinde dünyada Rus dilini öğretmek ve kullanımını korumak için merkezler açılmaktadır. Bunların başında "Russkii Mir" vakfı gelmektedir. 21 Haziran 2007 tarihinde "Rusya'nın ulusal serveti ile Rus ve dünya kültürünün önemli unsuru olan Rus dilinin popülerliğini ve yurtdışındaki Rus dili öğretim programlarını desteklemek amacıyla" oluşturulan vakfın kurucuları devlet adına Rusya Dış İşleri Bakanlığı ile Eğitim ve Bilim Bakanlığı'dır. Bu vakfın amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren "Rus Merkezleri" çeşitli ülkelerde faaliyet göstermektedir.

Ulusal Güvenlik Strateji Belgesindeki (2009), "kültürel alanda ulusal güvenliğini sağlama sorunları orta ve uzun vadede BDT üye devletleri sahalarında ve komşu bölgelerde genel sosyal ve bilişim-telekomünikasyon ortamının geliştirilmesiyle çözümlenecektir" şeklindeki maddeyle, BDT ve yakın bölgelerde hümaniter alanın genişletilmesi, ulusal güvenliğinin bir parçası olarak ortaya konulmakta ve Rusya'nın bu alandaki 2020'ye kadar öncelikleri yansıtılmaktadır.

Orta Asya bölgesinde ise Kırgızistan'da ve Kazakistan'da üç Rus merkezi faaliyet göstermektedir. Bu merkezler dışında bölgede "Rus dili ve kültürünün kalesi olan"³ ortak üniversiteler açılmıştır. Bu üniversiteler eğitimin yanı sıra Slav kültürü ve dilini geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Diğer yan-

dan bu okulların diplomaları hem bulunduğu ülkede hem de Rusya'da eşit düzeyde kabul edildiğinden cazip gelmektedir. Üstelik Rusya'daki üniversitelerde Orta Asyalı çok sayıda öğrenci eğitim görmektedir.⁴

Rusya'nın bölgedeki gücünün önemli kısmını oluşturan basın etkisi, kendisini bölge ülkelerinde yayın yapan radyo, televizyon, gazete ve dergiler aracılığıyla dünyadaki gelişmelere "Rusya gözü" ile bakılmasını sağlamaktadır.

Bölge ülkelerinde bulundurduğu Rus nüfusuna paralel olarak Rus medyasının en çok faaliyet gösterdiği ülke Kazakistan'dır. Ülke basınının sadece Kazak dilinde, geriye kalanlar ya iki dilde birden (%35'i), ya da diğer dillerde, ancak çoğunluğu Rus dilindedir.⁵ 2001 yılında hükümet tarafından kabul edilen karara göre, yurtdışından alınan yayın %50'yi geçmemeli ve 1997'deki "Dil Yasası"na göre de yayının %50'si devlet dilinde olmalıdır, ancak bu karar hâlâ tam uygulanmış değildir. Kırgızistan'da da basın %50 oranında Rus dilinde yayın yapmaktadır (Spravoçnik 2007). Bu anlamda Rus medyası bölge ülkelerini 1947'de bağımsızlığını kazanan ancak hâlâ İngilizce kullanımından vazgeçemeyen Hindistan'a benzetmektedir (Shustov 2009).

1.2.2. Sanal Alanın "Ruslaştırılması": Dünyada Rus dili etkisini artırma girişimleri sanal alana da yansımış durumdadır. İnternet alanında en çok kullanılan 10'ncü dil (Saunders 2004) olan Rusçayı daha da yaygınlaştırılmak istenmektedir. Burada sanal alan, bölgede yaşayan Ruslar için Rusçayı geliştirmelerinin bir yolu olarak görülmektedir. Uluslararası arenada kendi rolünü artırma yoluna giden Rusya, internet alanında Kiril alfabesi kullanma kararı almıştır. Nitekim Kiril harfleriyle "rf" uzatmalı siteler 2010 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Sanal alanın "Kirilleştirilmesine" eski Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan da destek vermektedir. Burada akla gelen en önemli soru ise, içinde Orta Asya ülkelerinin de bulunduğu Kiril alfabesi temelli olan ve Rusya'nın bu girişimlerini dikkatle takip eden 11 ülkenin de aynısını yapıp yapmayacağıdır. Zira bölge ülkelerinin Latinceye geçme girişimleri, Türkmenistan hariç tamamlanmış değildir. Latinceye geçme amaçlarının başında sanal alana uyum sağlamak olduğu hatırlanırsa, Rusya'nın sanal âlemde de nüfuzunu kullanmaktan geri durmayacağı anlaşılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, 1990 sonrasında Rusya'nın Orta Asya politikası, iki-lem içerisindeydi. Bir yandan Rusya'nın iç sorunları ile Orta Asya devletlerinin önünde Rusya dışında yeni seçeneklerin belirmesi (Matveeva 2007), bölgenin Rus etkisi altından çıkma girişimlerine Rusya'nın seyirci kalmasına

neden olmuştur. Diğer yandan, Sovyetler döneminden kalma altyapı bağları, bölgenin Rusya'dan kopmasının kolay olmayacağını işaretidir.

2. ABD'nin Bölgedeki Demokratikleştirme Politikaları

ABD'nin Orta Asyaya yönelik politikaların sacayaklarından birini oluşturan demokratikleştirme, ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de belirtildiği gibi ABD'nin iç ve dış politikasında en çok kullanılan kavramdır. Bu anlamda ABD'nin Orta Asya'da demokratikleştirmeye yönelik yürüttüğü politikalar, Rusya'nın ve Çin'in politikalarıyla rekabet içerisindedir. Demokrasi adına yapılan girişimler, kimi zaman barışçıl, kimi zaman ise savaş/askerî nitelikli idi. Bunun nedeni ise Amerikan idaresince demokrasinin diğer yönetimlerden daha gelişmiş/üstün olduğunun bir simgesi, aynı zamanda da “ötekileri” yanına çekmek için bir gereksinim olarak algılanmasıdır⁶ (Report for Congress, RL34261 2007: 14). Burada ABD'nin Orta Asya'daki demokratikleştirme politikaları araçlar, “renkli devrim” denemeleri ve gelinen sonuçlar açısından değerlendirmektedir.

SSCB'nin dağılmasıyla demokrasiyi benimsetme ve genişleme stratejisini uygulamaya koyan ABD için Orta Asya (Kafkasya ile birlikte) bölgesi ise, söz konusu stratejinin önemli deneme sahasını oluşturmaktadır (Blank 2000: iii).

2.1. Demokratikleştirme Politikalarının Temelleri: ABD hükümetinin bölgeye yönelik demokrasi politikaları SSCB'nin dağılmasından önce başlamıştır. NATO'nun askerî gücünün artırılması ve ABD'nin Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesinin yanı sıra İnsan haklarının siyasal bir silah olarak SSCB'ye karşı kullanılması, daha ikinci dünya savaşı sonrasında ABD'nin Rusya'yı “çevreleme” politikalarında yer almıştır. Bunun için Sovyet yönetimine karşı ayaklanmaya çağrılar yapan devletler ile *Radio Liberty* ve *Free Europe*'un yayınları gibi çeşitli araç ve mekanizmalar geliştirilmiştir.

SSCB'nin yıkılmasıyla ABD, ekonomik ve siyasi reformlar aracılığıyla demokratikleştirme politikalarıyla bölgeyi Batı'ya bağlamak adına eski Sovyet coğrafyasına yönelmiştir. Ancak bunu, bölgede çıkarları bulunan diğer ülkelerle doğrudan bir çatışmaya girmeden yapmak istemekteydi. Bu yüzden baştan beri demokrasi konusu, demokrasiye yüklenen anlamlar ve kullanım alanı açısından farklılık göstermektedir. Demokrasi konusu yeni görevler üstlenmiş NATO'nun faaliyet alanlarına da işlenmiştir. Zira ortaklığa üye olan devletlere Çerçeve Anlaşmasını imzaladıklarında, demokratik toplumun muhafaza edilmesi ilkesine bağlı oldukları hatırlatılmaktaydı. İlginç tarafı, bu belgede “demokrasi” kavramı “güvenlik” kelimesin-

den daha fazla zikredilmektedir (Partnership for Peace: Framework Document 1994).

Dünyadaki demokrasinin gelişme sürecini ele alan Samuel Huntington, demokratik ülkelerin sayısının artması ve azalmasını bir “dalga” ve “ters dalga” olarak değerlendirmektedir (1995: 31). Bu açıdan ele aldığımızda demokrasiyi yayma misyonunu üstlenen ABD, 1990 sonrası başlayan üçüncü demokrasi dalgasının bir ters dalgaya çevrilmesinden endişe duymaktadır. Buna neden olabilecek potansiyel sebepler şöyle sıralanmaktadır: demokratik rejimlerin etkin işlemelerine engel olan sistemsel kusurlar; demokratik veya demokratlaşmakta olan herhangi büyük bir devletin otoritarizme geçmesi;⁷ günün ihtiyaçlarına cevap verir görünen kökten dincilik, oligarşik otoritarizm, popülist diktatörlükler gibi çeşitli eski ve yeni otoritarizm biçimleri (Huntington 1995: 38-52).

Bunların yanı sıra ABD tarafından demokrasiye engel oluşturabilecek unsurlar arasında İslami değerler ile⁸ Konfüçyüs öğretisi olabileceği de tartışmaya açılmaktadır. Zira ABD’deki ekonomik gelişmeler demokrasiyi ortaya çıkarmış iken, Çin’deki ekonomik gelişmeler kültürü sağlamlaştırmıştır. Başka deyişle, ABD’den farklı olarak Çin’de ekonomi, demokrasiye karşı olarak kültürü takviye etmiştir. Rusya’da da ekonomik gelişmeler ile demokrasi arasındaki bağlantı henüz bir netliğe kavuşmamıştır. Bundan dolayı ABD, demokrasi politikalarını aktif hâle getirerek Rusya’dan kopmuş ülkelerde demokrasiyi sivil devrimlerle yayma kararı almıştır. Ne var ki, bu devrimlerinin devlet yoluyla mı, ABD’li özel girişimlerle mi gerçekleştiği konusundaki tartışmaların hâlâ sürmekte olduğunu belirtmek gerekir.

2.2. Demokrasi Politikalarının Araçları: Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, komünist-demokratik karşıtı düzen sona ermiştir. İdeolojik savaşın galibi olmasına rağmen ABD, tıpkı Rusya gibi bir boşluk içine düşmüştür. “Sovyetler totaliter yönetimin çöküşüyle Batı demokrasisinin yaşatılması için verilen uzun mücadele kazanıldıysa, bundan sonra nereye gidiyoruz?” (Fulmer 1996: 13) şeklindeki sorular sıklıkla gündeme gelmiştir.

Bu yüzdendir ki ABD, Rusya’nın kendisini toparlaması ve Çin’in de ideolojik bağlamda SSCB’nin yerine geçmesi söz konusu olmadan, demokratik toplum yapısını bir an önce ihraç etme politikasını uygulamaya geçirmeye başlamıştır. Bunun için SSCB döneminde kurulan örgütler ağı mekanizması uygulamaya koyulmuştur. Bu mekanizmalar, kimi zaman bütçeden aktarılan paralarla faaliyet gösteren STK’lar ve gönüllüler yoluyla doğrudan, kimi zaman ise GUAM gibi Rusya’nın etkisini dengeleyen örgütlerin desteği ile dolaylı olarak kendini göstermiştir

2.2.1. Devlet Kuruluşları ile STK'lar: Yukarıda belirtilen ve demokrasinin altyapısının geliştirilmesine 1983 yılında kurulan ve hükümet dışı çabalarıyla tüm dünyada demokratik kuruluşların geliştirilmesini amaçlayan Ulusal Demokrasi Vakfı - NED (*The National Endowment for Democracy*) kurulmasında merkezi rol oynamıştır. ABD Dışişlerine bağlı Uluslararası Kalkınma Ajansı -USAID (*Agency for International Development*) tarafından sağlanan 300.000 dolar finans ile “Demokrasi Programı” çerçevesinde kurulan NED, bir hükümet dışı/ sivil bir kuruluş olarak kurulsa da, Kongre denetimi altında yıllık yardım almaktadır. Yani NED, parayı yurtdışında demokrasiyi ilerletmesini amaçlayan özel kuruluşlar arasında dağıtmaktadır. NED dört kuruluşu finanse etmektedir. Bunlar, NDI, IRI, CIPE ve AFL-CIO'dur. Ulusal Demokrat Enstitüsü -NDI (*National Democratic Institute*) ve Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitüsü-IRI (*International Republican Institute*), ABD'deki Demokrat ve Cumhuriyetçi partilerin uluslararası kanadıdır. Diğer iki kuruluş ise, ABD Ticaret Odasına bağlı Uluslararası Özel Yatırımlar Merkezi- CIPE (*Center for International Private Enterprise*) ile dördüncüsü, AFL-CIO adlı ABD Sendikalar Federasyonu ile bağlantılı bir kuruluştur.

NED, Balkanlarda ve Avrasya'da demokrasi “eğitimi” konusunda öncülük yapmıştır. 2007'de Polonya, Slovakya, Macaristan ve Slovenya'dan yaklaşık 20 STK, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Sırbistan ve Orta Asya'daki 200 bağımsız kuruluşuyla çalışmış, teorik ve pratik bilgiler vermişlerdir. Burada eğitim programları, staj, bilgi edinme amaçlı düzenlenen geziler sonucunda çeşitli ders ve programlarıyla uygulama konusundaki tecrübelerini aktarmışlardır (NED Grants Program 2008).

NED'in yanı sıra STK denince ilk akla gelen Soros Vakfı'nın Açık Toplum ve STK ağları olmuştur. Soros Vakfı, her ne kadar bilim ve eğitime verdiği destekle tanınsa da, ismini eski Sovyet coğrafyasındaki sivil devrimlere verdiği destekle duyurmuştur. 1979 yılında New York'ta Açık Toplum Fonu'nu (*Open Society Fund*) kuran Soros, o yıldan 2007'ye kadar açık toplum faaliyetlerine şu anki servetinin %69'una karşılık gelen 5,9 milyar dolarlık bir kaynak aktarmıştır (*Business Week*, 27 Kasım 2006). “Hukukun üstünlüğünün, insan haklarına ve azınlık haklarına saygının teminat altına alındığı, farklı seslere izin veren ve demokratik yöntemlerle seçilmiş hükümetlerce yönetilen toplumlar” olarak tanımladığı açık toplumları oluşturmak için çabalayan Soros, Bush idaresinin politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Bununla birlikte Amerikan idaresinin ve Soros'un kullandıkları araçlar ve nihai hedef bakımından benzerlik sergilemektedirler. Hatta Soros Vakfı'nın 2005 yılında çıkardığı yıllık raporunda belirtil-

diği üzere, bazen harcamaları üstlenmek, bazen de projelere destek vermek adına diğer uluslararası kuruluşların yanı sıra ABD'nin devlet destekli kuruluşları Soros Vakfı'nın donör partnerleri rolünü bile üstlenmişlerdir (*Soros Foundations Report*, 2006: 174-175).

NED'in kuruluşunda rol alan Allen Weinstein'in 1991 yılında "Bugün yaptıklarımız, 25 yıl önce CIA tarafından gizlice yapıldı" demesi, bu kuruluşun amaçlarına ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir (*The Washington Post*, 22 Eylül 1991). Bu tartışma, dikkatleri Soğuk Savaş döneminde ABD Dışişleri Bakanlığı ile CIA'nin ortak bir çalışması sonucunda oluşturulmuş ve Ağustos 1962'de faaliyetlerine başladığı Türkiye'deki *Peace Corps*'un bazı elemanlarının misyoner faaliyetleri yürüttükleri ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde CIA adına bilgi topladıkları iddiaları üzerine, önce faaliyet alanları sınırlandırılmış olan, ardından da ABD tarafından Türkiye'den geri çekilen "gönüllülere" çevirmiştir (Erhan 2005: 29).

2.2.2. Gönüllüler: ABD hükümetinin teşvik ettiği bir yönelim de gönüllüler hareketidir.⁹ Devlet ve özel sektörün işbirliği modelini oluşturan ve çoğunlukla sağlık alanında faaliyet gösteren Refah için Gönüllülerin- VFP (*Volunteers for Prosperity*) yanı sıra Amerika dışında faaliyet gösteren geniş çaplı diğer gönüllülerden oluşan yapı ise Barış Gönülleri/Birlikleri (*Peace Corps*) olmuştur.

Günümüzde 139 ülkede faaliyet gösteren 195 bin gönüllüyü kapsayan Amerikan Barış Gönüllüleri, Orta Asya'da 1993 yılından itibaren çalışmakta olup faaliyetlerini iki program çerçevesinde yürütmektedirler. Bunların ilki, *İngilizceyi öğretmektir*. Bu alanda ortaokul ve üniversite düzeyinde öğrenci ve öğretmenlerle sıkı temas hâlindeyler. İkinci program ise, *organizasyon ve kamu destek programı- OCAP (Organizational and Community Assistance)*. Bu bağlamda ABD'nin önce Tacikistan'da, sonra da Kazakistan'da görevli olan büyükelçisinin eski bir gönüllü olması da anlamlıdır.

2.3. ABD'nin Yardımları ve Orta Asya'daki STK Faaliyetleri: ABD'nin Orta Asya'daki bölgesindeki demokrasi politikalarını, bütçe desteği ile bölgedeki STK aracılığıyla yürüttüğünü daha önce belirtmiştik. Bunun için ne kadar finans sağlanmakta olduğu ve aktarılan bu mali yardımın bölge ülkelerinde nasıl kullanıldığı değerlendirmelidir.

2.3.1. Bölgeye Yapılan Amerikan Yardımları: 1 Nisan 1992'de Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın – FSA (*Freedom Support Act*) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve sonrasında yoğunlaşan Amerikan yardım miktarı bölgesel ve ülkeler bazında 1992-2005 yılları arasında Orta Asya toplamında 3,82

milyon dolar iken, 2006'da bu rakam 232,86 milyon, 2007 yılında ise 329,35 milyon dolar olmuştur. Bu rakam 2009 ve 2010 yıllarında azalmış ve sırasıyla 149,525 milyon ve 172,739 milyon dolar olmuştur (Nichol 2010: 43).

Bölgeye yapılan yardımların artırılması, bölge güvenliği ve ABD müttefikleri de dahil olmak üzere diğer ülkelere sıçrayabilecek siyasi istikrarsızlığın önlenmesi bakımından önemli görülmüştür. Ancak bu yardımın sağlanması, bölge ülkelerinin demokrasi konusunda sağladıkları ilerlemeye bağlı kalmıştır. Bu şartlı yardım uygulanması, 2004'den sonra da geçerliliğini korumaktadır. 2006 yılında ABD hükümeti, çabalarını sivil toplumun oluşturulması ve ekonomik ve demokratik reform ve kurumların teşviki üzerinde yoğunlaştırarak bölgeye yaklaşık 170 milyon dolar aktarmıştır (Boucher 2006: 1).

2.3.2. Orta Asya'daki STK Faaliyetleri: ABD-Kazakistan ilişkilerinin temellerini oluşturacak olan Demokratik Ortaklık Şartının (*Charter of Democratic Partnership*) hayata geçirilmesini amaçlayan ilk toplantı Kasım 1994'te gerçekleşmiştir. Toplantı sırasında Kazakistan ve ABD hükümeti arasında STK ve ABD yardımları konusunda anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde ülkede 40 ila 50 Amerikan STK faaliyet göstermektedir (Kıdırbekülü 2003: 151). Ülkede toplam 17 bin STK faaliyet göstermektedir. Burada asıl hedef ise, ABD ulusal çıkarları doğrultusunda bu ülkelerde toplumun "açık" olmasını sağlamak, bölge halklarının Amerika yanlısı tutum sergilemesi için ön hazırlık olarak özetlenebilir.

ABD'nin demokrasi dayatması, renkli devrimler öncesi de bölge ülkeleri liderlerince hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Nazarbayev'in, daha 2000 yılında ülkeyi ziyaret eden dönemin ABD Dışişleri Bakanına, "Biz, demokrasi konusunda pantolonlarımızın paçalarını sıvayıp Amerika'nın peşinden koşacak değiliz" söylemi, bunun bir örneğidir. (Bu bağlamda Ekim 2005'teki Kazakistan ziyareti sırasında ABD Dışişleri Bakanı Rice'in "Amacımız, dostlarımıza Amerika gibi nasıl davranması konusunda ders vermek değil" demesi anlamlıdır) (<http://russian.kazakhstan.usembassy.gov/rice-speech-ru.html> (30.04.2008)). *Özbekistan* liderinin de "devrimcilerle işim yok" deyip ABD'nin demokrasi politikalarının bir aracı olarak da değerlendirilen GUAM'dan ayrılması da ABD'nin demokrasi konusunda fazla ısrarcı davranması ile olumsuz sonuçlar alabileceğini göstermiştir.

Eski Yugoslavya, Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimlerin arkasında STK'ların bulunduğu söylemleri, bölge ülkeleri yönetimlerinin bunları inceleme altına almasına sevk etmiş, çoğu tümden kapatılmıştır.

Bu gelişmelerden sonra ülkede faaliyet gösteren ABD menşeli ve uluslararası insan hakları örgütleri, belirli alanlarda faaliyet gösteren kişilere (aktivistlere) belirli programları gerçekleştirmek üzere her yıl finans sağlama yolunu seçmiştir. Örneğin, 2008 yılında Taşkent'te insan hakları savunucularına, yoksul ailelere, siyasi mahkûmlara insani yardımı ve hukuk danışmanlığını kapsayan programların uygulanması için NED tarafından 97,150 dolar aktarılmıştır. Ayrıca bu paraların bir kısmı, ülkede bu alandaki olayların tespiti ve izlenmesi (*monitoring*) için harcanması, elde edilen verilerin de uluslararası insan hakları örgütlerine aktarılması öngörülmektedir. Ayrıca Kırgızistan'da basılan ve Özbekistan'da dağıtılan Özbek dilindeki gazetelerin haftalık yayını için 26,500 dolar öngörülmüştür.

Kırgızistan, ABD ve Batının STK'lar ve çeşitli programlar aracılığıyla en çok faaliyet gösterdiği ülke olmuştur. Yaklaşık 5 milyon nüfuslu ülkede 2006'da 14 bin sivil toplum oluşumu¹⁰ (bunların 8 bini STK) faaliyet göstermekte, bu da 15-65 yaş arası aktif nüfusunun %60'ının oluşturduğu ülkede her 400 kişiden biri STK'ya, ya da her 250 kişiden biri sivil örgütlenmeye üye olduğu anlamına gelir (Tiulegenov 2008: 12-13). Bunlar arasında USAİD tarafından desteklenen STK'ların sayısı 40'tan fazladır (Kazakpaev 2006: 60). Buradada faaliyetler, sadece Kırgızistan halkını etkilemekle kalmayıp, komşu ülkelere yönelik de yapılmaktadır. Bu anlamda bölge uzmanlarınca "ABD'nin Kırgızistan'ı diğer Orta Asya ülkelerine iletişim hücumu gerçekleştirebileceği bir üs olarak algıladığı" yorumları yapılmıştır. masına (Olim 2007). Özellikle Özbekistan'dan dışlanan ABD'li STK ve yayın organlarının büyük kısmı faaliyetlerine Kırgızistan'da devam etmektedirler.

ABD, Rus etkisini kırmak için ülkedeki yazılı basını yerel dillerde ve hatta Rus dilinde yayınlamaktadır. Rus basını ise daha çok Kırgızistan'ın dış politikasına yönelik haber ve yorum yaptığından bölge ülkelerinin dış politika olaylarına Rus bakış açısıyla bakmasında etkili olmaktadır. Rus basınına nazaran ABD destekli yayınlar, ülke ve bölgeye yönelik olduğundan halk tarafından daha çok tercih edilmektedir.

Tacikistan'da faaliyet gösteren NED, gazeteciler, kadınlar, gençler olmak üzere geleneksel insan haklarını desteklemenin yanı sıra tıpkı Kırgızistan'da olduğu gibi, Tacikistan'daki Özbekçe çıkarılan ve komşu Özbekistan'da dağıtılan yayınları desteklemektedir. Ülkedeki "Tong" gazetesi, "Avesta" ile "Aziya Plus" internet yayınları da aynı kaynaklardan finanse edilmektedir (NED Grants Program 2008). Bölgedeki devrimlerin etkisiyle 2007 sonunda STK'ları kayıt yenileme işlemine tabi tutan Tacik yönetimi, Soros Vakfı, Freedom House, Internews Network, USAID ve NDI

çalışmalarını şüpheyle izlemiştir. Bunun sonucunda NDI kayıt dışı bırakılmıştır (*Azija-pljus*, 14.05.2008).

ABD'li ve Batılı yetkililerinin STK'larına göre, insan hakları ve özgürlük konusunda en zayıf karnesi olan *Türkmenistan*'da STK'lar daha çok ekonomi ağırlıklıdır. Burada NED destekli diğer bölge ülkelerinden farklı olarak iş dünyasına yönelik olan kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetler, piyasa demokrasisinin, ekonomik özgürlüğünün geliştirilmesini ve güçlü orta sınıfın avantajları konusunda bilgilendirmenin arttırılmasını hedefleyen projeler aracılığıyla yukarıda bahsi geçen *CIPE* çerçevesinde yürütülmektedir. 2008'de bu amaçlar için 173.248 dolar aktarılmıştır.

ABD'nin bu yoğun girişimlerine, bölge ülkeleri karşı tedbirler uygulamaya koydular. Kazakistan, Nisan 2005'te, tıpkı Kırgızistan'ın 2008'de yaptığı gibi- bu STK'lara karşı devlet destekli kamu yararına (*public benefit*) hizmet edecek STK'ları geliştirme kararı almıştır. Bu uygulamaya göre, devlet organlarınca yerel STK'lara açık ihaleler yoluyla devlet sosyal politikalarını hayata geçirmek için para aktarılmaktadır.

2.4. Renkli Devrimler ve Bölgeye Etkisi: Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin, 1) hükümetin iktidar kaynağı, 2) hükümetin hizmet ettiği çıkarlar veya 3) hükümetin oluşum süreci tarafından mı belirlenmesi gerektiği (Huntington 1995) konusunda Amerikan "revizyonistler" ve "Ortodokslar/gelenekselciler" arasında yaşanan hararetli tartışmalar sonunda demokrasi, "rekabetçi ortam içinde liderlerin seçim süreci"ne indirgenmiştir¹¹ (Batalov 2000). Dolayısıyla ABD yöneticilerinin uygulamaya koyduğu demokrasi ihracı fikrinin temelinde bu sürecin hazırlanması yatmaktadır. Buna da ihraç eden devletin ulusal çıkarlarına aykırı davranamayacağını göz önünde bulundurduğumuzda ABD'nin demokrasi politikası, demokratik kurumlarının benimsetmesi olarak değil, bölgede eski Sovyet coğrafyasında renk ve sembol üzerine dikkat çekildiğinden "renkli" olarak tanımlanan sivil (kansız) devrimler yoluyla Amerikan yanlısı hükümetlerin yerleştirilmesi olarak algılanması görüşünün hakim olmasına yol açmıştır. Bu yüzden söz konusu devrimler, hem Rusya ile Çin'in, hem de çoğunlukla SSCB döneminden beri iktidarda olan bölge liderlerinin tepkisini çekmiştir. Bu devrimler bölge ülkelerini de etkilemiştir. Bölge ülkelerindeki muhalif fikirlerin etkisi ve direnişiyile Kırgızistan'da iktidar değişimi gerçekleşmişken, Özbekistan'da ise devrim girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Özetlemek gerekirse, ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında uygulamaya koyduğu demokrasi ve ekonomik liberalleşme politikalarının, bölgede açık toplum yaratmaya yönelik olduğu bilinmektedir. Zira kapalı toplumlarda mü-

dahale imkânı bulunmamaktadır. Diğer ifadeyle, ABD'nin demokrasi dayatması/ihraç etmenin temel amacı, mümkün olunca çok insanı ve devleti kendi düşünce tarzına alıştırmak ve bu düşünce tarzını onlara öğretmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Çin'in Bölgedeki Nüfus ve Dil Politikası

Orta Asya bölgesi, -ABD'nin de Batı yanlısı rejimleri yerleştirmesi ile Rusya'nın politikalarına benzer şekilde- Çin'in de burada nüfus ve dil politikaları sayesinde bölgedeki nüfus arttırma çabalarına sahne olmuştur.

Dil politikasıyla birlikte Çin için önemli güç arttırma araçlarını oluşturan nüfus politikaları, en başta toplam nüfusu Çin'in %5'ini bile oluşturamayan Orta Asya ülkeleri ilgilendirmektedir. Bu konu bölge ülkelerinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Kimilerine göre Çin halkının bu bölgelere akın etmek için sabırsızlıkla beklediği gibi yansıtılması gerçeği ile bağdaşmamakta ve abartılmaktadır. Kimilerine göre ise bu durum kısa vadede mümkün olmasa da, orta vadede kaçınılmaz, zira Çin bilim adamlarının tahminlere göre, Çin'in mevcut sınırları içinde doğal kaynakları ve ekonomik durumu en fazla 1,5 milyar nüfusu "kaldırabilir". Bu yüzden bu sorunu Çin'in ancak toprak genişletme yoluyla çözebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden bölge ülkelerinde "Çin tehdidi" konusu güncelliğini korumaktadır.

3.1. Orta Asya Bölgesinde Çin Algılaması ve Çin Nüfusu: 1992- 1995 arasında Kazakistan'ın Çin büyükelçisi görevini üstlenen ve bilim adamı olan Murat Auezov da Çin'in toprak yetersizliğine vurgu yaparak "XIX. Yüzyılın Çin'i, XX. Yüzyılın Çin'i ile XXI. Yüzyılın Çin'i, üç farklı ülkedir. Ancak bunları birleştiren şey, topraklarını genişletme arzusu" demekte ve Çinli politikacılara inanılmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Uzman, Çin'i ve komşularını yakından ilgilendiren temel sorunları, nüfus, toprak ve su olarak özetlemektedir. Zira ona göre toprak ve su meselesi demografik sorun bağlamında Çin yönetimi için stratejik nitelik taşımaktadır (Auezov 2004).

Akademik camiadan gelen bu görüşler, bölgedeki "Çin tehdidinin" algılamasını yansıtmaktadır. Bu algılamaların ve fobilerin en yoğun olarak yaşandığı Kazakistan'da, Rus Bilim Akademisine bağlı bir birim tarafından yapılan ve 14 ili kapsayan geniş kamuoyu araştırması, katılanların çoğunun Çin hakkında fazla bilgiye sahip olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca Çin göçünün önümüzdeki 5-10 yıl içinde artacağını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır.

Bölgesel ve özellikle de Rus medyasında Çin ile ilgili yayınlanan yorumlarda çoğunlukla Çin'in kendi iç sorunlarının (doğal kaynak kıtlığı, işsizlik vs.) tek çözümünün, komşu ülkelere göz dikmek olduğu savunulmaktadır. Çin'in buna başvurması durumunda ise bu husus, Çin'in emperyalist veya gücü maksimize etme bağlamında değil, ancak doğal kaynakları gibi sorunları karşısında, yani belli şartlar oluştuğunda Çin'in hayatta kalma mücadelesi ile açıklanmaktadır.

Burada çelişkili bir durum söz konusudur. Bir yandan hızla büyüyen Çin, kendi nüfusunu besleyebilmek için büyümek zorundadır. Büyümesi ise başta komşu ülkelerde tehdit olarak karşılanmasına ve Çin'in sürekli vurgu yaptığı ve “barışçıl” politikalarından şüphe duymasına neden olmaktadır. Bu bağlamda bazı uzmanlar bu durumu (Çin'in büyümesini) ilerlemezse düşecek olan bisiklete benzetmektedirler (Hramchihin 2008).

Diğer yandan büyümesi kadar, ülkenin bulunduğu sorunların da Çin'in giderek istikrarsızlığa sürüklenmesine ve parçalanmasına yol açabileceği ihtimali de Çin'in komşularını tedirgin etmektedir.¹² Zira başta Orta Asya bölgesi olmak üzere komşu ülkeler, bu sefer “plansız” bir istilaya maruz kalabilir. Burada kötü niyet olmasa da, coğrafi yakınlık tehdit algılanmasına neden olmaktadır.

Çin'in geleceğine, niyetlerine vs. ilişkin tartışmalar, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra en çok Kazakistan ve Kırgızistan'ın Çin ile olan sınır meselesinde gündeme gelmişken,¹³ 2000'lerde tartışmalar “sessiz istila”, “ekonomik istila” şekilleri olarak yeniden alevlenmiştir. Geleneksel “sarı istila” korkusu ise en çok Kazakistan'da gündemini hâlâ korumaya devam etmektedir. Diğer ülkeler ise farklı nedenlerden dolayı bu baskıyı daha az algılamaktadır. Yani Kırgızistan ve Tacikistan'ın her ikisinin de küçük ve dağlık ülkeler oldukları için,¹⁴ Özbekistan'ın bölgede bir demografik güç olduğundan, Türkmenistan'ın ise coğrafi olarak uzak olduğundan bu tehdidi çok hissetmemektedir (Laruelle vd. 2009: 161).

Bütün bu geleneksel tehditleri göz önünde bulunduran Çin yönetimi ise özellikle de ekonomik bağları güçlendirerek bu algılamaları kıracak, kendi sorunlarını açacak politikalar izlemeye yönelmiştir. Ayrıca Çin gerçekleştirdiği üst düzey diplomatik, siyasi ve askerî girişimlerle yakın çevresiyle yeni bağlantılar kurmayı başarmış ve bölgesel istikrarı da gözeterek nüfuzunu arttırmıştır.

Bölge ülkelerindeki Çin nüfusuna gelince, resmi rakamlara göre, Kazakistan'da çalışan kayıtlı 5.000 Çinli vardır. Bunların büyük kısmı Çin sınırına yakın bölgeler ile büyük şehirlerde yerleşmiştir. Çok büyük Çin şirketleri-

nin bulunmadığı Kırgızistan'da ise Çinliler Çin ürünlerinin ihracatı sektörüne yönelmiş durumdadır. Burada hem satıcı, hem de yatırımcı olarak faaliyet göstermektedirler. Ayrıca bölgeye gelen Çin nüfusunun Rusya'ya işçi olarak giden Orta Asyalı göçmen işçilerin yerini alması da Kırgız hükümetini bunu sınırlayan önlemler almaya sevk etmiştir. Ancak bölge araştırmacıların ve Rus uzmanların aksine, Batılı araştırmacılara göre, Çinliler bölge ülkelerine yerleşme hayali kurmuyorlar ve bölge halkları ile evlilik oranı oldukça düşüktür; bu da Han Çinlilerin bölge ülkelerinde uyum sağlayamadıklarının işareti olarak kabul edilebilir (Laruelle vd. 2009: 57-58). Ancak Çin'de bireysel hakların ve özgürlüklerin değil, Çin Komünist Partisinin ideolojisi birincil olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in daha iyi araştırılmasının gerekliliği kaçınılmazdır.

3.2. Çin'in Dil Politikası: Orta Asya, Çin'in bölgedeki nüfuzu için deneme sahası niteliğindedir. Küresel çapta ABD'yi dengelemek için kendi gücünü artırarak düşünce bazında mücadele etmektedir. Bu bağlamda "tehdit" olarak algılandığı Orta Asya'da bunu başardığında bu bir örnek/model olarak kullanılacaktır. Bunun için Çin, kültür ve aydınlatma, bilim ve felsefe ile çağırışımı olan M.Ö. 551-M.Ö. 479 yılları arasında yaşamış olan ünlü filozof Konfüçyüs adıyla hareket etmektedir. Zira Çin'e karşı olan kimileri Konfüçyüs'e karşı aynı duyguları paylaşmamaktadırlar. Bu ince noktadan hareket eden Çin başta komşu ülkeler olmak üzere tüm dünyada "barışçıl" imajını sergileyerek etkisini attırma peşindedir. 2002 yılından itibaren ÇHC Eğitim Bakanlığı, Yabancılar Çince Öğretme Çalışma Grubu ile birlikte, yurtdışında Çince öğretme yapıları oluşturmaya başladı. Bu yapılar, dil kursu, Konfüçyüs sınıfları gibi farklı şekilde çalıştı. Mart 2004'ten itibaren yurtdışındaki tüm Çin dili yayma oluşumlarına resmi olarak Konfüçyüs Enstitüsü adı verilmiştir.

Bu kurumların Çin'in siyasi nitelikli faaliyetlerde yer almadığı, eğitim, kültür ve ekonomi alanındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik çalıştığı da ifade edilmektedir. Beş yıllık anlaşma çerçevesinde faaliyet gösteren Konfüçyüs okullarının tüzüğünde de belirtildiği üzere, dil eğitimi için enformasyon ve internet dahil olmak üzere elverişli tüm imkanlardan yararlanan okullar, geniş kapsamlı amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak bu girişimlerin Çin'in büyümesinden ve gücünü arttırmasından rahatsız olan kesimleri rahatlatmaya yönelik olduğu da söylenebilir.

Çin, Orta Asya ülkelerindeki Çince eğitimine 1957 yılında başlamıştır. Taşkent'teki Çince eğitim veren 59 No'lu okuldaki öğrenime, Çince eğitimine SSCB ve Çin arasındaki gerginlik döneminde bile devam edilmiştir (*Janmin Jibao*, 27.06.2009). SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede ilk

Konfüçyüs Okulu yine Taşkent'te açılmıştır. 5 Özbek üniversitesinde de Çince kurslar açılmıştır (Nogayeva 2011: 293).

Bu okullar sayesinde bölge yöneticileri, yerli halkın Çince öğrendikten sonra Çin firmalarında istihdam edilerek bölgede yakın gelecekte en büyük sorununu teşkil edecek olan ucuz Çinli işçilere karşı bir silah olarak kullanılması planlanmaktadır. Yani bu tür girişimler, bölge ülkelerin aleyhine olan durumu lehine çevirme girişimi olarak algılanabilir, üstelik bu girişimler sadece sivil alanla da sınırlı değildir.

Kasım 2007 Çin'in *Sinhua* Haber Ajansı, eski İpek Yolu güzergahında yer alan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da en az ikişer Konfüçyüs okulun bulunduğunu, 2010 yılında ise bu bölgeler başta olmak üzere dünyadaki okulların sayısını 500'e ulaştırmak istediğini belirtmiştir. Bu bağlamda Çin, ABD gibi Orta Asya ülkelerinin sıcak bakabileceği etkenler üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda "İpek Yolu" gibi kavramlar sayesinde Çin'in de -bu kavramı kullanan ABD gibi- bölgedeki etkinliğini arttırmak istediği sinyalleri de vermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, Orta Asya bölgesinde Rusya'nın bölgedeki nüfus ve dil politikaları sayesinde gücünü arttırdığını görmekteyiz. ABD'li araştırmacı Hill'in belirttiği gibi, "Rusya'ya göç devam ediyorsa, Rusya'nın bölgeye yatırımları artıyorsa, bölge ülkelerindeki gençler Rus müziği, filmleri seyrediyor ve yazılımları satın alıyor ise Rusya ekonomik ve kültürel anlamda ABD'nin Amerika kıtasında sağladığı üstünlüğü sağlayabilir" (Hill 2004: 6). Bu üstünlük sağlama girişimi, aynı zamanda bölgede rekabet eden ABD ve Çin'in seyirci kalmayacağını da işaretidir. ABD, Batı değerleri benimsetme yoluyla bölge politikasında demokrasi sacayağına önem verirken, Çin, bölge rejimleri rahatsız edecek söylemlerden kaçınarak kültürel unsuru olan Konfüçyüs okullarını kullanarak bölgedeki Rusya'nın etkisini dengelemeye çalışmaktadır.

Diğer yandan, bölge ülkeleri, Kremlin'in çıkarlarının her zaman Batının çıkarları ile benzerlik göstermemesi ile birlikte, Rusya'nın hedeflerin -genel olarak istikrarın muhafaza edilmesi, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve siyasi çoğulculuk ile dini hoşgörüyü saygı duyulması gibi- Batı uluslarının hedefleri ile uyumlu olabileceği (Tsygankov 2006: 1097) düşüncesiyle bu rekabetin olası olumsuzluklarını asgariye indirme gayretindedir.

Açıklamalar

- ¹ GDEE, bağımsız bir kurum olup kurucuları, RF hükümetine bağlı Halk Ekonomisi Akademisi, C SE- Sosyal Ekonomik Araştırma Merkezi (Varşova) ve OFCE Fransız Ekonomi Konjonktür Enstitüsü'dür (Paris).
- ² Rusya Dışişleri Bakanlığı sitesinde Kazakistan'da faaliyet gösteren 43 örgüt ve dernekten bahsedilmektedir.
- ³ Rus-Tacik Slav Üniversitesinin sitesinde yer alan ifade.
- ⁴ Örneğin, Rus yetkililerine göre, Rusya'da eğitim alan 13 binden fazla Kırgız öğrenci bulunmakta, bunların 10 binin eğitim masrafları Rus makamları tarafından karşılanmaktadır. Dönemin Kazakistan Parlamentosu alt kanadı Meclis Başkanı Ural Muhamedjanov'un dile getirdiği verilere göre, 2005 yılında 19 bin Kazak vatandaşı 35 ülkede eğitim görmektedir, bunun 16 bin 500'ü Rusya'da eğitim almaktadır.
- ⁵ Resmî verilere göre, 2006 itibarıyla 2392 yazılı ve görsel (bunların 2309 gazete ve dergi, 83 televizyon ve radyo yayını) basın organının bulunduğu ülkede, yabancı dillerdeki basının %90'nı Rusça, diğerlerin %5'i İngilizce, %5'i de diğer (Yunanca, Almanca, Hollandaca, İspanyolca, Portekizce, İsveççe, Gürcüce, Ermenice, Fransızca, Korece gibi) dillerdedir. (Kazakistan Cumhuriyeti, <http://parlam.kz/ru/kazakhstan>). Diğer verilere göre de yazılı basının % 70'i, elektronik basının %80'i yine Rusça yayın yapmaktadır. (<http://www.fondsk.ru/article.php?id=1955> (01.03.2009))
- ⁶ Örneğin, "demokrasi" söylemi enerji alanında bile kullanılmaktadır: "U.S.' pipeline diplomacy".
- ⁷ Örneğin, Rusya'da otoriterizmin yeniden canlanması, eski SSCB ve Doğu bloku ülkelerinde demokratlaşma üzerinde istikrar bozucu etkiler yapabilir. Aynı şekilde demokratik rejimi olmayan Çin'in yükselmesi, Doğu Asya'da etki ve denetimini genişletmesine ve bölgedeki demokratik rejimlerinin zayıflamasına yol açabilir.
- ⁸ Hâlbuki Sovyetlerin karşısında İslam, ABD tarafından komünizme karşı 1977'deki "Yeşil kuşak" projesinde olduğu gibi aktif olarak kullanılmıştı
- ⁹ 2006 itibarıyla çeşitli hayır ve toplum kuruluşlarında 61 milyon Amerikalı çalışmaktadır. Ülke içinde ve ülke dışında çalışan bu kuruluşlarının bir kısmı, devlet tarafından finanse edilirken, bir kısmı tamamen Amerikan vatandaşlarının katkılarıyla faaliyet göstermektedir.
- ¹⁰ Bu oluşumlar, diğer adıyla "sivil toplum" kavramı, STK'ları kapsamakla birlikte sosyal organizasyon, toplum tabanlı örgütler, siyasi partiler, özgür basın, siyasi gruplar, özel sektör ve aktif vatandaşları da içine dahil etmektedir.
- ¹¹ Diğer yandan ise üçüncü dalgayla birlikte gelen "iktidarın meşruluğunu ancak seçimlerin sağlayacağı" fikrine paralel olarak demokrasinin kavramının sadece seçimlerden ibaret olduğuna dair bu indirgemecilik, bölge liderlerinin seçimler sonucunda iktidarda kalmalarına (ya da kalmak için elinden geleni yapmaya) da yol açmıştır.
- ¹² Örneğin, 1994'te 10 bin gösteriye sahne olan Çin'de 2003'te 58bin, 2004'te 74 bin, 2005'te ise 87 bin protesto gösterisi yapılmıştır. Katılanların sayısı da 5 milyon kişiye yaklaşmış, bu durum Çin yönetimine tedirgin etmektedir (Hramchihin 2008).

- ¹³ Çin ile sınır belirleme sürecinde Kazakistan yönetimi, muhalefet tarafından set dille eleştirilmiş, Kırgızistan'da ise başbakanın istifasına kadar gidilmiştir.
- ¹⁴ Burada Auezov'un Çinlilerin dağlık ikilemine dayanamadıklarından Çin'in Tibet gibi dağlık sınır bölgelerinde güvenlik güçleri çalışanları sık sık değiştirmek zorunda kaldığı hatırlanmalıdır.

Kaynaklar

- Abdurasulov, Abduzhalil (2007). "Russkie v Kazahstane. Yazık-Drug i Pomeha". <<http://www.bbc.co.uk/russian/>>, 2 Ağustos 2007.
- Auezov, Murat (2004). "My Ne Dolzhny Verit' Tomu, Chto Govorjat Kitajskie Politiki". http://ymyt.com/ru/1/233_1.shtml.
- Ayushieva E. B. (2003). *Geopoliticheskie interesy Rossii i Kitaja v Central'noaziatskom regione*, Moskova: Rusya Devlet Kütüphanesi Arşivi.
- Batalov, E.Ya. (2000). "Rus Fikri ve Amerikan Rüyası". *SSha, Kanada Dergisi* 11: 3-20, 12: 21-41.
- Blank, Stephen (2000). *U.S. Military Engagement with Transcaucasia and Central Asia*. Carlisle Barracks, Pa.
- Erhan, Çağrı (2005). "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları". Der. Mustafa Aydın. *Küresel Politikada Orta Asya*. Ankara: Nobel Yay. 13-42.
- Fuller, Graham E. (1996). *Demokrasi Tuzağı*. Çev. Meral Gaspıralı. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
- Graphic (2006). "The 50 Most Generous Philanthropists". *Business Week*.
- Hill, Fiona (2004). *Energy Empire: Oil, Gas, and Russia's Revival*. Washington: DC, Brookings.
- _____, (2005). "Pereosmyslenie Kompleksnogo Podhoda k Bezopasnosti v Centralnoy Azii". *Kazakhstan v Globalnub Protessah* 2 (4): 21-27.
- Hramchihin, Aleksandr (2008). "Kitajskij "velosiped". KNR. Paradoksy Razvitiya". *Novyj Mir* 3. <http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2008/3/hr11.html>, (12.03.2009).
- Huntington, Samuel P. (1995). "Demokrasinin Üçüncü Dalgası". *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Der. Larry Diamond ve Marc F. Plattner. Ankara: Yetkin Yay. 31-52.

- Kazakpaev, Marat (2006). "SŞA- Kırgızistan: Model Vzaimodeystviya Neravnovestnih Uçastnikov". *Central Asia & Central Caucasus* 3 (45): 57-71.
- Kıdırbekuli, D. B. (2003). *Geostrategija SShA v Kazahstane: Ot Global'nogo K Malomu İzmereniyu*. Almaty: MerSal.
- Laruelle, Marlène and Sébastien Peyrouse (2009). *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*. Washington DC: Central Asia and Caucasus Institute, Silk Road Monograph.
- Matveeva, Anna (2007). "Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia". *International Spectator* 42 (1): 43 – 62.
- NED Grants, Progra. Eurasia Program Highlights<<http://www.ned.org/grants/08programs/highlights-eurasia08.html>>
- Nogayeva, Ainur (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK.
- Olim, Alisher (6 Kasım 2007). "SShA i Rossija. Media vojna v Kirgizii". <<http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1194298500>>.
- Partnership for Peace: Framework Document (05.03.2008). <<http://www.nato.int/docu/basic/txt/b940110b.htm>>
- Peace Corps in Kazakhstan (07.08.2008). http://kazakhstan.usembassy.gov/peace_corps.html.
- Saunders, Robert (2004). "Natsional'nost': Kiberrusskii". *Rossiya v Global'noi Politike*. http://www.globalaffairs.ru/number/n_3549.
- Shustov, Aleksandr (2009). "Russkojazychnye SMI v Central'noj Azii: Vostrebovany". <<http://www.fondsk.ru/article.php?id=1955>>
- Tiulegenov, Medet (2008). "Social Capital Or Whether Ngos Are The Place For Collective Action?". *Kyrgyzstan Today. Policy Briefs On Civil Society, Migration, Islam, Corruption*. Bişkek: American University Of Central Asia, Social Research Center. 12-17.
- Tsygankov, Andrei (2006). "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy". *Europe-Asia Studies* 58 (7): 1079-1099.

Central Asia in the Struggle between the United States, Russia and China for Gaining Spheres of Influence: Instruments and Processes

Ainur Nogayeva*

Abstract

This study investigates the tools and methods used by the United States, Russia and China in their struggle for gaining spheres of influence in Central Asia, which has become an area of struggle for the Great Powers. This region has become an area where tools such as language and demographics /population operate and where governmental and non-governmental organizations and volunteers work intensely to serve their national interests. The study indicates that Russia, even with its past imperialist policies, is not regarded as an adversary in the region and that factors such as language, population, cultural and educational ties are still working on its behalf. The study also points out that China has not stopped being perceived as a traditional adversary, and to alleviate this (problem) it uses various tools and mechanisms. The United States, on the other hand, as a "foreign/outside" power to the region, is trying to portray the image of a "friendly" and "helpful" entity by using generally accepted methods.

Keywords

Central Asia, USA, Russia, China, culture, population, language

* Ph.D, Eurasian National University, Faculty of International Relations - Astana / Kazakhstan
ainur_nogayeva@yahoo.com

Аннотация

Ключевые Слова

* PhD,
aynur_nogayeva@yahoo.com